

دارالفتون

ادبیات و فلسفہ و تاریخ و جغرافیہ و ادبیات

فلسفہ، اجتماعیات، تاریخ، جغرافیہ، ادبیات

ایکسچی جلد

شرزادہ ہاشمی : اوقاف اسلامیہ مطبعہ سی

۱۳۳۹-۱۹۲۳

علم و متافيزيك

۳۲۵ سنه سنه قدار رسمك و آل ايشلرينك اصول تدریسی حقند، کی تدریسات و نشر یا تمده توصیه ایتدیکم اصول شو ایدی : دوز چیز کیلرک ، هندسی شکلرک تعلیمندن باشلا یه رق منحی چیز کیلره ، حیاتی شکلره کیتیمک... بو طرز تعلیمک حکمتی شو ساده قناعت ایدی : چو حوق ایچون قولای اولان، دوز چیز کیلر ، هندسی شکلر در ! ایشته بومبدادن حرکت ایدرک بوتون الفبا شکلرینی خط مستقیم ، مثلث کی هندسی عنصرلره ارجاع ایتدیکم کی ، رسم درس لر نده ده حیوان و انسان شکلری ایچون مستقیم ، دائره یی ، بیضی یی بسیط و قولای مبدأ اوله رق قبول ایتدم. حال بو که بویوک فرانسیز فیلسوفی راویسسونک رسمک فلسفه سنه دائر اولان شایان دقت مقاله سی بنم اوزمانه قدار حق اوله رق قبول ایتدیکم و تدریسات ساحه سنه ایندیرمکه چالیشدیغم بر طاقم مبدألری جرح ایدیور و تمامیه ضد فکر لردن بحث ایدیوردی . از جمله بوفیلسوف دیوردی که : هندسی شکلر بوتون دیگر شکلرک عنصرلری اولاماز ؛ هندسی واحد لرله هر شی ترکیب ایدیله من ؛ هر نوعک کندیسنه خاص مبدألری واردر ؛ بومبدألری آرمازدن اول ، نوعلری بولمق لازمدر . جانی شکلر کی عالی بر نوعی ، هندسی شکلر کی عادی عنصر لرله ترکیبه قالدشمق ، اون یی یقمق دیمکدر ؛ علمک هدفی باشقه ، صنعتک هدفی باشقه در ، بناء علیه اصوللری ده باشقه در ؛ صنعتکارک ، یعنی رسامک وظیفه سی ، منحیلرک کمیتی تقدیر دکل ، کیفیتنی یعنی سجه سنی تنویردر ؛ علم ، تعریفدن حرکتله یالکیز کمیتی نظراعتباره آلیرکن ، صنعت ، حکمک ذوق دینیلن بو عالی نوعی ، شکلرک کیفیتنه تعلق ایدر... [۱]

راویسسونک بوفکرلری اوتارینخده ذهنی هرج و مرج ایتدیکندن یازی و رسمک ، حق بوتون دیگر جانی معرفت لرک تدریس نده کی نقطه نظر می دکیشدیردم . اوزمانه

قادر تعقيب ايتديكم « هندسى وعقلى » اصولك تاميله مخالفى بر استقامت آرامه يه
 تشبث ايتدم. دارالمعلميندهكى تدریس حياتم بر تشبثه چوق ياردم ايتدى . بر ياندن ده فرانسه ده
 موسيو كه نيونك رسم تدریساته ، و آمریقادہ مسترتاردك ال ایشی تدریساته دأر
 اولان « حدسى بر اصول تدریس » تلقيلىرى تدقیقاتى قولايلاشدیزدى . نهایت رسم وال
 ایشی تدریساتنده اسكى فكر لر مه طابان طابانه ضد و راویسسونك دوشونديكى كى ، جانلى دن
 جانلى يه كیفى دن كیفى يه ، عالی دن عالی يه كیتمك اوزره بر طرز بولهرق بونى ایكى اثر مده
 نشر ايتدم . او تاريخدن برى بنى فكر و عمل ساحه سنده اك چوق تنوير ایدن ،
 راویسسونك طلبه سنك طلبه سى ، فیلسوف بر غسونه ، آمریقالی روحیاتجی و فیلسوف
 ویلیهم جیمس ، فیلسوف و تربیه جی دووی اولمشدر . بونلردن باخا صه بر غسون ،
 راویسسونده توه حالنده موجود اولان فلسفى رؤیتلره علم و ذوق مواجهه سنده قطعى
 بوجود ویرد بيا مشدر . بو یازیلر ، اسكى فیلسوفك ویکى شاکردلرینك تأثیرى آلتنده
 یازلمشدر . بوراده باشلیجه ایكى مسئله تدقیق ایدیلجك : علمك تدقیق ایتدیكى حقیقت ،
 علمك و ارامادیغى حقیقت . بوصیراده متافیزيك احتیاجی ، متافیزيكك امکانه دأر بر
 مدخل ... سوزلرمك علم حرمتنى محافظه ایتمكه برابر ، متافیزيك محبتك آرتماسنه بر درحه
 تأثیرى اولابیلسه ، مقصدم زیاددسیله حاصل اوله جقدر . علمك تدقیق ایتدیكى حقیقتدن
 باشلا یالم :

علمك تدقیق ایتدیكى حقیقت

۱ — علم و ماده

علمك تدقیق ایتدیكى موضوعلر چوقدر : مادی ، عضوی ، روحی ، اجتماعى حادثه لر ،
 اجتماعى حادثه لر صیراسنده دینی ، بدیعی ، اخلاقی ، اقتصادی اولانلر ، هپ علمك تدقیقنه
 داخلدر . علمك بو استیلاسنه باقوبده كائناتى آكلامق ایچون یكانه وكافی بر آلت اولدیغنى
 ظن ایتمك طبیعیدر . آنجق علم حقنده قطعى حکمی ویرمزدن اول ماهیتنى داها یاقیندن
 تدقیق ایتمك لازم کلیر . علمك تدقیق ایتدیكى موضوعلر ، کشف ایتدیكى حقیقتلر نه لردر ؟ ..
 بو حقیقتلر بر طاقم حادثه لر و حادثه لر آراسنده بر طاقم کمی مناسبه لردر . مثلا مادیات
 ساحه سنده علمك تدقیق ایتدیكى حقیقت ، فیزیكى و کیمیوى حادثه لردر : بو حادثه لر بر برینى

ناصل ولی و تعقيب ايدیورلر؟ تعبير ديكر له، مادی حادثه لرك سبب و نتیجه مناسبتلری، بومناسبتلرك
 كمی اوله رق افاده سی نه در؟.. عضوی حیات ساحه سنده علم عینی تدقیقی یاییور؛ عضوی
 حادثه نك عضوی حادثه ایله مناسبتنی بولیور و بومناسبتی، ممکنسه، رقانونه افاده ایدیور. علم، روحی
 و اجتماعی حیات ساحه سنده دد عینی صورته چالیشیور؛ روحی حادثه نك روحی حادثه ایله، اجتماعی
 حادثه نك اجتماعی حادثه ایله مناسبتنی کشفه اوغراشییور... فقط بوتون بوتدقیقلراشیانك یالکیز
 بعضی علامتلینه، بعضی خاصه لرینه تعلق ایتمکده در. مثلاً ماده نك ضیا، الکتریک، حرارت...
 کبی قوتلری و بوقوتلرك مختلف حادثه لری تدقیق ایدن بر حکمتشناس، بوماده نك بعض
 ظاهری و احساسی تجلیاتنه مطلع اولیور. ماده ده شاید بوا حساسه داخل اولمایان بر ماهیت
 وارسه، او، علمك شعورندن طبیعتیه خارج قالیور. چونکه علم وجوده کتیرمك،
 ساده جه احساسلرك ویردیکی خام و داغنیق معلوماتی اصولی دائره سنده تنظیم و تنسیق
 ایدر ك حادثه لرك کیزلی و دائمی مناسبتلرینی کشف ایتك دیمکدر...

علم فیکرند قیاس فیکری، قیاس فیکرندده علم تشکیله اساس اوله جق موضوعلرك
 « طبیعتلری مقایسه یه مساعد بولونمق، متجانس اولمق » شرطی مند مجدر. شو تقدیرجه
 علم، آرالرنده مشترک سجه لر اولمایان، نوعنده منفرد، حادثه لر اوزرنده چالیشاماز.
 علم، عینی حقیقتلرك حادثه لرینی، تعبير ديكر له زمان و مکانده آلدینی مختلف شکللری،
 تنوع فیکرندن، زمان و مکان قیدندن تجرید ایدر ك، ثابت عنصرلره، بسیطلره ارجاع
 ایدر. و بزه بو حادثه لرك داخل بولندیکی کائناتی بر طاقم بسیط دستورلرك مختلف شکللره
 حادثه لرده تجلیسی و تکرری محصولی کبی کوستردر.

علمی مفکره نك آرادینی شی، یالکیز تکرر ایدنلر، تعدادی ممکن اولانلردر. علمی مفکره
 هر نه ره ده بر نظریه وجوده کتیرسه، متجانس و معضل بر کثرت تشکیل ایدن بسیط وحدت لر
 آراسنده توازن مناسبتلر تأسیسنه چالیشیر. علمی مفکره بی بو استقامته دوغری و تورن، بالذات
 وسائطدر: لابوراتوار جهازلرینك قید و ضبط ایده بیلدیکی وقوعات، بر طاقم خذالانملر و توافقلر،
 خلاصه حالتلردر؛ یوقسه تحولات دکلدر. حتی ظاهراً بوکا معکوس اولان وضعیتلرده بیله، مثلاً
 بر ثقل تعینی ایچون، بر ترازینك حال سکونتی دکل، حال سکونتندن آیریلان ترازینك اینوب
 حقیقماسی تدقیق ایدلدیکی زمان، علاقه کوسته ریلن جهت، مقنن اولان بر دور، بر تناظر در.
 بناء علیه ینه بر موازنه نك، بر حرکتلرلک طبیعتی اقتضاسندن اولان شیئه علاقه کوسته ریلیور

دیمکدر . بونک سی شوکه : برآز فرقلی اولسه بیله علم ده، عقل سلیم کی، خلاصه اعتباریله تماملانش و قابل استعمال بر حاله کلمش نتیجه لری کوزله یور . [*]

علم فکری تکرر فکری تضرمن ایدر . حادثه لری زمان و مکانده تکرر ایتک طبیعتده اولمایان بر حقیقتک علمی اولاماز . مادام که علم، کائناتده تکرر ایدن حقیقت عنصر لری کشف و ضبط ایدیور، کائناتده تکرر ایتمین قسملر وارسه اونک چرچیو وسندن خارج قالا جقدر . بوندن باشقه حادثه لر علمک موضوعنه داخل اولایلمک ایچونال، کوز، قولاق... کی هربری تحلیل و تجرید واسطه سی اولان احساس عضولرمزه خطاب ایده بیله جک بر موجودیت و صلابت قازانماسی لازمدر . حقیقتک بوا احساسلره ارجاع ایدیله مهین سیال و قوانی حاللری، یالکیز مادیات و محسوساتک ناظمی و مهندسی اولان علمک شعورندن طبیعتیله خارج قالیر . حقیقتک علمه موضوع اولماسی برده ، آز چوق مادیله شمه سنه، « قاتیلا شمه سنه » باغلیدر . ریاضیات بر اصول اوله رق قبول ایدیورسه، مختلف علم نوعلری آراسنده حکمت، کیمیا ساحه سی، برنجی درجه ده علم ساحه سیدر . بونلرده تدقیق ایدیلن جسملر بر کره مشهور و محسوس حقیقتلر شکلنده تأسس و تبیلر ایتش اولدقلرندن، مختلف عضولرمز اوزرینه مؤثر اولان وجودلری و بو وجودلرک دائمی مناسبتلری کشف ایتک ممکن اولور . چونکه موضوعلری اولان ماده نك حقیقت حالده نه ماضیسی نه ده استقبالی یوقدر؛ ماده اولجه نه ایسه ینه اودر . ماده ، - هیچ اولمازسه معین بر تاریخ نظرنده وفنک معین واسطه لری قارشیدنده - تکامل ایتمین، زماندن متأثر اولمایان برشیدر . ماده ده حادثه دن حادثیه دکیشه ن، یالکیز وضعیتلر در . وضعیتلرک دکیشه سنه رغماً مناسبتلر دائمدر ، بر تحول و تکامله اوغرامامشدر .

٢ - علم و هیات

ماده ساحه سندن عضویت ساحه سنه ، عضویت ساحه سندن روح ساحه سنه ، اورادنده جمعیت ساحه سنه دوغری کیتدکجه ، علمک موضوعی اولان حقیقتک مطابقی آزالیور . زیرا ماده موضوعنده موجود اولمایان بر عنصر : جان ، ذوح ، مفکوره ... عنصری ایشه قاریشیور ، ماده نك صلابت و معینیتی اخلاص ایدیور . حیات ، ماده نك معینیتی کندینه دوغری چکیور . عضویتله برابر ، آرتق ماده کی بر کره

[*] Edouard le Roy : une Philosophie Nouvelle , 161

تشكل و انجماد ايتش و دائمي مناسبتلره کيريشمنس ، اولو وقاتي بر موضوع قارشيشنده دکلکيز ، شکلدن سکه کيرن و هر کيريشنده بر دورلو خصوصيت و غرايت عرض ايدن بر قوت قارشيشنده بولونيورسکلز... آرتق ماده علملرينک ساحه سندن ، حيات علملرينک ساحه سنه داخل اولييورسکلز . بو علملرک موضوعي ، ماده علملرينک موضوعي کي ، اولودن ، قاتيدن و هندسيدن تشکل ايتمه يور ، جانلیدن ، صاژدن ، متکون اولان بر حياتدن ، ابتکاری حقيقتدن تشکل ايديور . کرچه بورادده ماده موجود و مؤثر بر عنصر در ؛ فقط برنجي وضعيتنده کي قادار مستقل و مجبر دکلدر : کندندين متعالی اولان بر قوتک ، مستثنا حيات مقانيزمه سنک يارايجي سيرينه آز چوق تابعدر . بوجانلي قدرتك شاني ، ماده کي ، ماضیده وجوده کتيرديکي حادثه لرک شرطلريني ، وضعيتلريني هندسي و ميخانیکي بر صورتده تکرار ايتمک دکلدر ؛ بلکه هر يکي اثر وجوده کتيررکن ماضينک اثريني بوزوب يکي باشدن ياقمقدر ، وبوسفر داها باشقه نسبتلر و مناسبتلره ... او درجه يکيلکه که ، جانلي نک استقبالده نه کي بديعه لر وجوده کتيره جگني ، ماضیده کي اثرلرينه کوره - حقيقي و مطلق معناسيله - اولدن کشف و تخمين ايتمک ، امکانسزدر !..

پک شايان دقت اولان بر نقطه ده شودر که : حيانده کي بو ابداعيلک ، مفکوره ساحه سنه ياقلاشدجه داها بويوک بر قدرت عرض ايتمکده ، ماده نک معينيتي داها بويوک سرعت و سهولته آشمقده در ... حيات ، علمک عينيت و تکرر آرايان مقصدينه ، عقلک حسابي و هندسي اولان طبيعته پکده موافق اولمايان باکر بر زميندر . علمک بوساحه ده کي موفقيتي ، اولکينک عيني دکلدر . بونکه برابر علمک جانلي طبيعت اوزرنده تدقيق ايده بيله جگي قسملر واردر ، ذکا جانلي طبيعته ده تطبيق اينديله بيلير . ماده نک فيزيکي اولديني کي ، عضويتک ، روحک ؛ جمعيتکده فيزيکي اولا بيلير . آنجق علمک بوساحه ده واصل اوله بيله جگي حقيقتلر حياته نظراً اضافيدر . علم جانلي موضوعلرک يالکيز تکرره داخل اولابيلن قسملريني بولمايه ، کي مناسبتلريني اولچمه يه چاليشير . بونک اچون جانلي طبيعتک جانليلغه عائد اولا شخصيتندن صرف نظر ايدر ، جانلي ني صرف جامد و صلب قسملرنده ، حساب و هندسه يه داخل اولان تجليلرنده ياقالار .

ذکا کندی اثری اولان علمک دلالتيله حياتک فيزيکي معاملاتده کي سريني بزه افشايه ، کيتدکجه داها تام بر صورتده موفق اوله جقدر . حياته دائر بزه ويرديکي - ذاتاً ويرمک ادعاسنده بولنديني - فکرلر ، حياتک يالکيز حرکتسزلاک تعبيرلريله ياپيلمش بر ترجمه سيدر ، ذکا ، حريميته داخل

اوله جنى يرده، كنديسنه دوغرى جذب ايتدىكى شىئىك بوتون اطرافنده دولاشير. واوشىئىك خارچندن نه قدار ممكنه اوقادار جوق منظره سنى آلير. [*]

شو حالده عالمك حيات ساحه سنده ياپديغى ايش، جانلىنىك متبارز اولان نقطه لرينه طوقونمقدر. بونك ايچون علم، اولان جانلى يي اولو فرض ايدر، دها دوغرىسى جانلى يي ساده جه اولو وقاى پارچه لرندن كورور. بواولو وقاى پارچه لر خارچنده قالان، يعنى مشابهت و مقاييسه يه ادخال ايديله مين ابتكارى ماهيتلىرى، اصل حياتى اھمال ايدر. كائناتده بويله بر صلابتى حازر اولمايان ويا هنوز قوامنى بولمايان حقيقتلر، يعنى حياتىك حقي مادىنىك صيرورتلىرى ذكانىك قابىلرندن دو كوله جاك، مفهوملىك دليكلرندن آقاچقدر!.. برغسونىك ديدىكى كې « مفكره مزك تماميه منطقى اولان شكلى، حياتىك حقيقى طبيعتنى، تكامل حركتىنىك درين معناسى دوشونميه مستعد دكلدر. »

مفكره مزك: وحدت، كثرت، ميخانيكى عليت، شعورى غائيت... الخ كې هيچ بر مقوله سى، حيات مقوله لرينه تماميله تطابق ايتمه يور. [**]

علم؛ شعر، موسيقى... كې هر هانكى صنعت اثرىنى بسيط چيز كيلره، عمومى قاعده لرده، عقلى مبدائلره ارجاع ايتمه يه چالیشان بر مهندس، صرغجى، منطقجى كيدر؛ صنعت اثرى بو مبدائلره هيچ بر زمان تماميله ارجاع ايديله ميه جكندن، بو اثرلى آكلامق ايچون علم كوزيله، منطقى ذكايله ياپيلان هر تشبث، هر تحليل، عقامتله نتيجه لانه جكدر. عمومى، مشترك، قابل قياس و قابل تجريد اولان بوتون عنصرلر خارچنده، حيات موضوعنه بر ابتكار و شخصيت ورن بوتون جانلى حقيقت، علمىك-سيالى، متكون محافظه يه مخصوص اولمايان - الكلرندن آقاچقدر!..

ايشته علمك عضويات ساحه سنده مورفولوجى حادثه لره، روحيات ساحه سنده احساسلره، تصورلره، اعتيادلره، اجتماعيات ساحه سنده - معشرى تصورلردن، معشرى اعتيادلردن عبارت اولان - مؤسسسلره توجه ايتمه سى بوندندر. بوتون بو موضوعلر، حياتيات عالمىك اتى، كميكى مشابه سنده در! عالم ايچون بو قاتىلرلى هندسه سنى يابىق، ميخانيكىتنى بولمق ممكندر. حال بو كه عضوياتده مختلف نوعلىرى، جنسلرى وجوده كاتيرن حيات قوتى ايله فردده غير شعور، وجدان، اراده، حرىت؛ جمعيتده

مفكوره ، تاريخي جهلر ... كي قواني و كفي اولان حقيقتلر علمك ميخانيكيتندن ديشاري فيرلار ...!

جانلي بره موضوعده اصل حياتي اولان قسم، ذكانك احاطه سندن تاميله خارج قالير . طبيعتك ياراندغي كي ذكانك باشليجه موضوعي، غيرعضوي جسم صلبدر . (*)
بونكه برابر حيات علملرينك عمومي فائده سي ، غايت مهمدر . حياتيات بزه حيات موضوعي اوزرنده كي اراده مزي ، مثبت مداخله لمزي تايمين ايدر . علمه موضوع اولان حيات حادثه لري جانلي موجودك زمان و مكانده تحول ايمه ين قسمنه عايددر . بونلر، مختلف وضعيتلر و مختلف شكللرده - فقط دائماً عيني نسبت و مناسبتى محافظه اتمك اوزره - تكرر ايدرلر . علم بو تكرر خاصه سندن استفاده ايدرك نه كي شرطلرله ، نه كي شكللر وجوده كله چكني اولدن بيلديرر . وجودمذك تشريحي اقسامى ، اعضامز ، اوعيه مز ، اجهزه مز ، اعتيادلر مز ، تصورلر مز ، مفهوملر مز ، اجتماعي غنغه و مؤسسسلر ... كي حياتك قشرى و متصلب قسملرنده وقوعه كلن تكررلري قيد ايدر ، بو موضوعلر اوزرنده كي معين بر تاثيرمذك وجوده كتيرد چكي معين عكس تاثيرى اولدن بيلديرر . بو علممز سايه سنده جانلي مخلوقلردن عملي غايله لمزه ، حياتي منفعتلر مزه موافق بعض عكس تاثيرلرده طويللايه بيليرز . بونك نتيجه سي ، فردى و اجتماعي حياتمذك جانيلر محيطنه قسماً انطباقى ، يا خود اونلر ك بزم حياتمزه مفيد اوله حق طرزده اداره سي در . خلاصه ، علم سايه سنده جانلي طبيعتى عملي غايله لمزه موافق صورتده قوللامغه موافق اولورز .

مادام كه علمك بو خدمتى ، مادى و صلب قسملريله جانلي نك كشف و تخمين و ميخانيكيتنه عرض ايتديكي امكان سايه سنده در ؛ او حاليده بوجامديت و معقوليت امكانى آزالدجه ، علمك ده جانلي موجودلر اوزرنده كي تدقيق ، استقبالي ريني كشف و تخمين ، حال حاضرلرينى سوق و اداره اقتدارى آزاله جقدر . او صورته كه ماده دن عضوده ، عضودن روحه ، روحدن مفكوره يه كيتدجه ، متكمل ، متكون اولان ، بناء عليه تكرر ايمه ين ، يكيلىك كوسترن بر حقيقته واصل اوله جغمزدن ، علمك بو موضوعي احاطه ويكي استقبالي كشف اتمك خصوصنده كي صلاحيتى ده كيتدجه آزالاجقدر ... ماده و صلب ساحه سنده كي اولچولرى ، دستورلريله اودرجه حاكم اولان علم ، حقيقتك اك متكامل بر تجليسي ، حياتك عاداتا بديعه سي اولان روح و مفكوره ساحه سنده اقتدارينك كوچولمش اولديغنى كوره جقدر ...

عالم خارجيڻك شڪلري نه لدر؟ باشليجه لرني نظر اعتباره آلام . اشيا بزه مسافه داخلنده اوست اوسته قونمش، قابل تعداد واحدلر کي کورونييور ، کي ومسافه عائد برکثرت ، هندسي رابطه لرله باغلاشمس حدلرک تشکيل ايتديکي بريغيندر . مسافه وعدد ، ايسته حرکتسزلکک ايکي شکلي ، تسلطندن قورتولق لازم کلن تحليل شه ماسي ... بونلره باطني عالمده هيچ برموقع ويرلمه ماسي لازم کله جي فکرنده دکلم ، لکن پسيقولوجي حياتک قلبنه يا قلاشدجه بوتعبيرلرک مناسبتي ده اودرجه آزالييور . [١]

علمک بو اضافتي يالکيز مادي حقيقتدن داها آز مادي حقيقته دوغري کيتدکجه دکل، بوسفر عضويت ، روح و جمعيت کي عيني حقيقتک اک خارجي قسملرندن اک باطني قسملرينه دوغرو اينلدکجه دخي کورولييور . [٢]

٣ — زيانک طبيعتي

علمک جانلي موضوعلراوزرنده کي عجزی ، واسطه سي اولان ذکالک حکمت وجودي

[١] لورووا ، مذکور اثر ، ص ٥٨

[٢] عجا بومني نتيجه بي بر درجه يه قدر ماده عالمنده بيلاه بولق ممکن اوله جقمي ؟ بلکه ماده ده ، ظن ايتديکمز کي ازلي برجامديتله منجمد دکلدر ، قابل حس وتقدير اولاماياجق درجه ده آغير برتکامله تابعدر ! ماده نک قشرنده کوردیکمز معينيت ، عمقنه کيتدکجه ، کيتلرندن کيفيتلرينه دوغري يا قلاشدجه ، بر درجه ، که وشه يور . اميل بوترو طبيعت قانونلرينک امکانه دائر يازديني مشهور اشرده [١] علت مفهومي ، سبيله نتيجه نک قطعي مساواني تنقيد ايدييور . [٢] مه يه رسون حادثه تصورلرندن بالذات حادثه لره درغري کيتدکجه ، عينيت خيالنک سونديکني سويله يور ! دوكتور گوستاولوبون ماده نک تکاملنه دائر يازديني اشرده [٣] ماده نک کندي فعاليتله کندي توکتيکني ، اختيارلاديغي ادعا ايدييور . هانري پوانقاره برکتابنده [٤] قانون فکرنندن بحث ايدرکن ژه ثولوجي برماضي يه ، مثلاً دورفخميه عائد اولان قانونلرک حقيقتني آنجق بوکونکي قانونلره قياساً حکم ايتديکمز ، اونرک دوغريدن دوغري يه تحقيقي ممکن اولماديغي سويله يور . برديکر فيلسوف ، نه رنسترونان ده حضرت عيسايه دائر يازديني برمقاله ده [٥] طبيعته کي على العاده قانونلر فوقنده خارق العاده قانونلرک زمان زمان اجراي حکم ايده رک خارقه لر وجوده کتيرديکني ، حضرت عيسانک ظهوري آنجق بوقانونلره ايضاح ايديله بيلاه کني ادعا ايدييور ... هر حالده شيمديک قطعي ادعالره تحملي اولمايان بو عالمي ، يا خود فلسفي فرضيه لري اشارت ايده رک کچلم ...

[١] Emil Boutroux : Contingence des lois de la Nature .

[٢] Meyerson : Identité et Réalité .

[٣] G . le Bon : Evolution de la Matière .

[٤] H . Poincaré : La Valeur de La science ,

[٥] Revue de Paris 1921

و طبيعته ايضاح ايديله بيلير . شويده كه: انسان، حيوانلر كي، بسيط و متجانس بر محیطده دكل، معضل و غير متجانس بر محیطده ياشايان بر مخلوقدر . انسان طبيعته موضوع اولمله برابر، بر جمعيتك فرديدر . انسانك محيطي جمعيتله براردائي صورتده دكيشديكندن، ياشامق همچون دائمي صورتده دكيشدير يحيي و آليشدير يحيي بر قوته احتياجی واردر . بوناظم قوت، ذكادر . ذكا، انسانده كي شعورك ماده عالمنه آقاسندن و بو عالمك زمان، مكان، عليت، مشابهت، ضدیت، تكرر... كي شكللري اوزرنده طوئماسندن تشكلايتمشدر . شعور سيلاننده دوام ايدرك مركزي مايغني بوقشرك انخزالينه، التوالرينه فيشقيرتدقچه، اونك شكلني، بحيمي آلمش، قالبلانه قالبلانه مماثل شكللري آكلامه يه مستعد بر حاله كلشدر .

ذكانك حكمت و جودى، انسانك بوماده و قشر عالمنه انطباقيدر . ذكا، بوانطباق همچون واسطه در . دووى كي پراغماتيستلرك قبول ايتديكي اوزره، ذكانك منشأى، صرف انتفاعيدر . و ذكانك عضوى حياتده خصوصى بر افعوله سى واردر . ذكانك اكيقين غايه سى: وجودك محافظه سى، بونك همچون ده ماده نك تحليل و تفكرى، بو سايله ده انسانك ماده علمنده كي ادراك نك و حاكيتك آرتماسيدر . بوقوت سايله سنده انسان، حيوانلر كي ماده عالمنك كور كورينه اسيرى اولمقدن قورتولمش، مادى قوتلري كندى حياتى و خيرى نامنه قوللانمهي بيلمشدر . انسانى كائناتك ميخانيكى بر ذره سى حالندن چيقاروب بر شخص حالنه كترن اودر . ذكا، انسانك ضرورت عالنده حريتنى تأمين ايدرك فرداً ترقيسنه خدمت ايتديكي كي، جمعيتلرك ده تعضيسنه سبب اولمشدر .

٤ — مفهوم ملر

ذكانك محصولى مفهوم ملر در . مفهوم ملر نه در؟... خارجده وجودى اولان برشيئى درجه درجه تمثيل و افاده ايتك ممكندر: لسان واسطه سيله آزچوق صادق خيالى و جوده كنير مك، رسمى يايقمق، نمونه سنى يايقمق، كندينى كوستر مك، حتى اوشيشى قوللاندير مق، ياشامق كي... بوتون بوتعليم عملياتلري مختلف درجه، تفصيلات و وضوحه... بو طرز لر دن هر برينه كورده اوشى حقهنده كي معلوماتمزك، يقينمزك درجه سى دكيشير . بعضاً تدقيق و تحصيل واسطه لر ينك اويله طرز لر ينه، اويله ترسيم و تصوير طاسلاقلرينه راست كلير زكه، حقيقتى تعليم خصوصنده كي خدمتلى، اوكره تمهيه دكل، آنجق خاطر لائمه يه واسطه اولمقدن عبارت قالير؛ حقيقتدن يالكسز بعض

پارچهلری ، بعض چیز کیلری آیلرلر ، اوقسملری افاده ایدرلر . ایشته مختلف علم موضوعلر نده
 ذکامزك اعمال کوردسی اولان مفهوملر بویله در : علمی مفهوملر ، حقیقتك بوتون ماهیتنی ،
 مطلق صورتده وارلغنی دکل ، بو حقیقتك بعض چیز کیلرینی کوسته درلر ، حقیقتدن
 چیقارلمش خصوصی منظره لردر . برشیئی تصویری چون قوللان دیغمز واسطه نك نوعنه کورده ،
 حقیقتك رنگندن ، شکندن ، مادی یا خود معنوی اوصافندن برشی غائب اولدیغنی کی ،
 بر حقیقت افاده ایچون قوللانیا لان مفهوملر ده حقیقتك یالکیز تحلیل و مقایسه یه داخل اولان
 اقسامنی تجرید واستنساخ ایدرک دیگرلرینی ضرورتیه ترک واهمال ایدرلر . اونک ایچون
 علمك مفهوملری ثروت و شخصیتی یوکسك اولان حقیقته نظر آقورو ، سونوک واکسیک در ...
 علمك مفهوملری حقیقتك تمامنی دکل ، بلکه حقیقت ایله اولان مناسبتمزك تماس نقطه لرینی ،
 سطحلرینی آیدینلاتیرلر . چونکه یالکیز او نقطه لردده وسط حله چوریلش ، ایشیق لردر .
 بونلر حقیقتی سوق و اداره ایتک ، یایمق ، بوزمق ، پارچه لره آیرمق و یا خود وجود منری
 اوندن صاقینمق ایچون تحصیل ایدلمش اولان انتفاعی فکرلرک عمومی افاده لیدر . (۱)
 چونکه ذکا ، ماده یی تحلیل ، صوکر ا عینی پارچه لری ترکیب ملکه سیدر . منشأی ، فائده سی :
 ماده یی قوللانمق ، ماده یی دوشونمکدر . بوملکه نك وجوده کتیردیکی علم ده عینی استعداد ،
 عینی طبیعتله مقیددر ؛ عینی مقصد ، عینی غایه یه متوجهدر . علم ، ذکامزله ماده اوزرنده
 یاپدیغمز تحلیل و ترکیب ، اعمال و تخریب عملیه لرینی اداره ایدن ثابت نسبتلرک جبری
 لسانلی افاده سیدر . مفهوملر بو افاده نك عنصر لیدر .

مفهوملر منر شکانی صلیبلره کوره آلمشدر . منطق مزده بالخاصه صلب منطقی در . بوسبیدن ذکامز
 هندسه ده مظفردر . (۲)

(۱) ویلیهم جیمس کی پراغماتیسترلره کوره : حق ، حقیقتك ایچندن عملی برنقطه یه وارمق
 ایچین آچیلش بریولدر . برفکرک حق اولماسی ، عملی فائده تولید ایتمه سنه کوره در . حق فکرلره
 صاحب اولمق ، فعل ایچین قیمتدار واسطه لر قازانمق دیمکدر ؛ یوقسه بوتون حقیقته صاحب اولمق دیمک
 دکلدر . حق فکرلر منر حقیقت حقنده کی عقیده لر مندن عبارتدر . ذهنده موجود اولوب بالفعل
 فرقی اولمایان ایکی نظریه حقیقت حالده برشیدر . بناء علیه فعلیاتده بر نتیجه یه واران ایکی نظریه دن
 رینی ترجیح کیفیتی ، انفسیدر .

(۲) برغسون ، مذکور اثر ، مقدمه ، ص ۱ .

٥ - علم و عمل

علمك بزه تأمين ايتديكى فائدهلر بويوكدر : بر كره علم، ذكامزك فعاليتي ايچين اك مساعده، اك كنش برزمين حاضرلار . علم، ذكانك اك فيضيلي حياتيدر . مادي تجربه لر مزك محصولي اولان بوملكه، مادي تجربه لر تحليل و محاكمه ايدرك ينه مادي حقيقتلري آكلامق قابليتنى نمالانديرر . علم سايه سنده ماده عالمك صاب و متبارز قسملرينه عاندا اولان تجربه مز، معلوما تمز و بو صورته - حركت و معيقتي آز چوق معضل اولان - بر محيطه انطباق اقتدار مز آرتمش اولور . ينه علم سايه سنده شايان حيرت بر سهولت و قطعيتله قابل تطبيق دستورلر و اجتماعي حياتده قابل تداول اولان مفهوملر الده اتمش اولورز . بوده بويوك بر تصرفدر . علمي مكتسباتمزك نتيجه سي : وجود مزي ، اعضا مزي و بو عضوي استنادكاه دولاييسيله معنوي اتمزي ، مفكوره مزي خارج و دشمن بر عالمك باشي بوش و اكثريا تخريبكار قوتلرندن قورتارمقدر . علم ، كائناته وجود مزله ، وجود مزك استطاله سي ديمك اولان آلات وادوات مزله ، اشيا مزله و جمعيتك بوتون مادي و موروث مؤسسسه لريله خيرلى بر صورتده انطباق مزك شرطى ، كافليدر . خلاصه علم ، ماده و قانونلريله معين و محاط اولان معضل بر عالم ايچنده ياشامقده و ياشامق اشتياقنده اولان انسانك ماده نك حركت و جبريتمه قارشى درجه درجه حريتنى تأمين ايدن بر واسطه در . علم ، ماده نك عقليدر . انسان بو عقل سايه سنده ماده ني - اونك ايچنده اتمش كي : - سوق و اداره و اختيارينه موافق شكلاره اماله ايتمك اقتداريني قازانيور . ايشته اك مثبت واك متكامل علملر ك بيله تأمين ايدمجي ، و ايتمك طاقتنده اولدينى فائده بودر .

علمك وارا ماديني حقيقت

١ - علم و كائنات

بر علم ، حكمت ، كيميا كي اولدجه متكامل ، روحيات و اجتماعيات كي نسبة ابتدائى و لا بيلير . بو ابتدائيلك يا خود متكامل اكى طرزده آكلاشيلابيلير : بر كره موضوعي تشكيل ايدن حقيقتلري طانيق ايچون قوللاندينى اصول تكميل اتمه مش اولور ؛ برده معيقتي هنوز كشف ايديله مه مش اولان حادثلري چوقدر ، فرضيه لره ويرديكي موقع

بویو کدر . فقط بر علم تکملتک نه درجه سنده بولونورسه بولونسون ، تدقق ایتدیکی حقیقت بر در ، دائما اونک اطرافنده دولاشیر . حکمت ، کیمیا ایچون بو حقیقت ، ماده در . فیزیولوژی ایچون ، عضویت حیاتی در . پسیقولوجی ایچون ، فردی روح در ، اجتماعیات ایچون ، اجتماعی روح در . بوموضوعلری علم ، عینی آلتله ، یعنی ذکا ایله ؛ عینی طرزده ، یعنی ذکا تک طبیعتنه موافق بر طرزده ؛ عینی نتیجهیه وارمق اوزره ، یعنی حقیقتک صلب و متکرر اولان قسملرینی اولچمک اوزره ؛ بشریته عینی افتداری تأمین ایتمک ، یعنی انسانده مادی یی قوللانمق احتیاجنی تأمین ایتمک مفکوره سیله چالیشیر . ویالکیز بویله چالیشیر . علم کوزیله کائناتی تدقیق ایدن بر ذکا تک تمایلی شودر : کائناتی ایجابنده پارچالایارق عینی پارچه لری تکرار طاقیلا بیلیر بر ما کنه یه بکزه تمک !.. علمک کائناتی آکلامق خصوصنده کی موفقیتک درجه سنی تعیین ایدن حد شودر : کائناتک بویله بر تلقی یه تابع اولان قسملریله بوتابعیتک درجه سی ...

شیمدی ، علم واسطه سیله آزچوق متکامل میخانیککی بر کائنات ادراکنه واصل اولان بوتون عالمک ، علم آداملرینک و علمک نتیجه لرینی اوکره نن هر کسک صوراجنی سؤال شودر : کائناتده بومیخانیکیت هر شی می در ؟ !.. بوتون کائنات ؛ ضیاء ، الکتریک ، حرارت ... کی قوتلردن ، بوقوتلرک میخانیککی طرزده ترکیب و تحملندن حاصل اولان تنفس ، تغدی ، تمثیل ... کی عضوی قوتلردن ، ینه بوعضوی واحدلرک میخانیککی بر طرزده تجلیسی اولان احساسلر ، تصورلر ، حظللر ، الملر ... کی روحی قوتلردن و نهایت بو واحدلرکده بربری اوزرینه میخانیککی اوله رق تأثیر و عکس تأثیرندن حاصل اولان دین ، اخلاق ، ادبیات ، مفکوره ... کی ینه میخانیککی واحدلردن و بو واحدلرک میخانیکیتی بر کره کشف ایدلر کدن صکره بوتون تفرعات و تفصیلاتیه قابل کشف اولان ضروری استقباللرندن می عبارتدر ؟ ! هر شی ، هر حادثه ، هر یکی وجود ، هر اثر ، عینی ضرورت ، عینی جبریتله ماضینک بر تکررندن می عبارتدر ؟ ! کائناتده دائمی اولان ذره لر ، جزؤلر ، قابل حساب و تقدیر اولان کیتلر ، نسبتلر ، اولدن کشفی ممکن اولان واقعلر ، وضعیتلر خارجنده ، یالکیز قابل حس حائللر ، غیر قابل حساب و تخمین کیفیتلر ، جانلی بدیعهلر ، یکی استقباللر یوقیدر ؟ ! کائناتده علمدن باشقه ادراک ، عقلدن غیر طریق ، میخانیکیتدن آزاده بر حق و حقیقت یوقیدر ؟ !..

٢ — متافيزيك احتياجى

ايسته عقل بوتون ماديت و ميخانيكيت عالمى دولاشدقن، بوتون تكرار و ميخانيكيت دستورلرني طانيشقن و ماده اوزرنده هر دورلو سوق و اداره، كشف و تخمين موفقيتلىرینه ايريشدكن صوكر، ايلك انسانك صميميتيه، ايلك مراقك شديله عيني سؤالى تكرار ايدىيور: بوكائناتك ماوراسنده كي اسرار ندر؟ اسرار خلقت! نره دن كليورز، نره يه كيديورز، بز نيز؟... بوتون رياضى دستورلرى و قطعى افاده لريله علمك بر دورلو ويردمديكى بوسؤالك جوابى، انسان؛ عقلايه، معقولده، مشهودده، مادى ده بولمايجه، حسى يه، نقلى يه، مخفى به معنوى يه دونييور: دينلرى، طريققلرى، ادبياتلريله عيني سري آرامق يولنده قوشيور...

طبيعتك اصل محرم جوهرى، (يعنى ياشامق اراده سنك انعكاسى) بوتون قدرت و نشئه سيلاه اولايكى غير مشعور حيات نوعى اوزرنده، دها صوكراده حيوانلرك، اوچوق كنيش و اوزون اولان، سلسله سنده انكشاف ايدىيور، اوندن صوكرادر كه عتلك ظهوريله برابر، يعنى انسانده، ايلك دفعه اولارق تفكره باشلايور. كندى اثرلرينه حيرت ايدىيور، نه اولديغنى كندى سورييور. بوتعجبى اودرجه قطعيدر كه اولومه ايلك دفعه اوله رق تام بر شعورله ياقلاشيور، و بوتون حياتلرك محدوديتيله هر نوع جهدك فائده سزلىكى كنديسنه آز چوق آشكار كوزوكييور. ايشته بو تفكر و تعجبدين يالكز انسانه خاص اولان متافيزيك احتياجى دوشييور. انسان، متافيزيكى بر حيواندر. [*]

پك ذكى انسانلر و اردر كه بر طاقم سييلرله منتظم بر تحصيلدن محروم قالمشلردر، حكمت، كيميا ندر، بيلمزلر، جبر هندسه حقنده فكلرلى يوقدر، قطعى بر علم جهالتى ايچنده ياشارلر... فقط علمى غير علمى، بر آرز دوشونمك قدرتنده اولوب ده كوزلرني كائناته چويرمش، يوز بيكلرجه موجودك دوعوب بويوديكنى، ياشامق ايچون جابالاديغنى، بر كون كلوب اولديكى كورمش اولان هانكى انسان، هانكى ذهن و اردر كه نهايت كائناتك مبدأ و منتها سنى، حكمت و سرينى آكلامق ايسته مه سين، كندينه برسؤال صور ماسين، حتى سؤالنه اى كوتو بر جواب ويرمه سين، و بوتون افعالى، بوتون حياتى بو ايلك ويرديكى صوك جوابه تابع اولماسين؟! دنيايه كلوب ده دوشونمش و كنديسنه كوره اى كه تو بر فلسفه ياشامش اولان كيدير؟! كيدير: حيات، اولوم، ازل، قدر، حق و حقيقت، حسن، كمال. الله... فكلرلرني كنديسنه كوره يوقلاماش و كنديسنه كوره

[*] Arthur Schopenhauer: le Monde Comme Volonté et Comme Représentation 294

تفسير ايتمه مش اولان؟! نظري اوله رق بهوده بر مکتب ويا بر مذهب فلسفه سنک حق و حقیقی تنقید و مناقشه ایدیورسکیز! لسانکیز و عقلکیز بونلردن برینی، یا خود دیکرینی انکار ایدرکن، حیاتکیز، غیر شعورکیز و افعالکیزله بر دیکرینی آلیور، پایور، هر حالده قوللانیور. دینی، اخلاقی، ملی، بشری، بوتون افعال و اعمالمز، بوتون تفکر و تحسس طرز لر مز، سربری آری بررنکده و آری بر استقامتده برر شعاع کبی، عینی مرکزدن، عینی تلقی و قیمت مرکزندن چیقیور، فکر لر مزک، اعتیادلر مزک حیاته تماس ایدن صوغوق و عملی سطحنه یاییلیور. بوکا ایستر «فلسفه»، ایستر «ذهنیت»، ایستر سه کیز «کائنات تلقیسی» دیکیز؛ اک عادی اک کونی معاملاتمزده بیله اونک رنکینی، ایزینی، بولورسکیز...

دیگر جهتدن، بشریتک مقدراتی ادا دایتمک وظیفه سنده اولان یکی، اسکی، ابتدائی، متکامل هانکی دین، کندیسسیله برابر حیات، اولوم، کائنات، قدر، عاقبت، حق و حقیقت... حقنده ابتکاری دینیه بیله جک یکی بر فلسفه کتیرمه مشدر؟! خلاصه، انساندن آنسانه، جمعیتدن جمعیه دیکشن، فلسفه نک وارلنی دکل، بلکه بو فلسفه نک موضوعی، ماهیتی در. بو فلسفه، بر دیکرینه نسبتله داها ابتدائی یا خود داها متکامل اولاییلیر، فقط دائماً موجود در. فلسفه سنی یا ایمان فردلر، فلسفه سنی یا ایمان ملتلر دیکرلرک، دیگر انسانلرک، دیگر جمعیتلرک فلسفه سنی آلمیه، واونی «ایکره تی برالبسه کبی اوزرنده طاشیمه یه» و بونک اک ضروری بر نتیجه سی اوله رق ده کندی الیه کیدیکی قیمت و تلقی البسه سی ایچنده صقیلمه یه محکومدر. شو حالده علم قارشو سنده فلسفه نک لزوم موجودیتی مناقشه ایدلمه ملیدر. بو فلسفه نک کندی عالمنده کی حق و حقیقتی تدقیق ایدلملیدر. فی الحقیقه علمک بزه او کرتدیکی حقلر، حادثه لر در، بر طاقم شکلر، کمیتلر، مغالدر؛ کیفیتلر دکلدر. حادثه لرک زمان و مکانده تجلیسیدر؛ زمان و مکان قیدندن آزاده اولان مطلق ماهیتلری دکلدر. حیات ساحه سنده علمک بزه کوستردیکی، حیاتک ایچنه کیرمش اولدینی شکلر، جسملر، بعدلر، مکانلر در؛ فقط بو حیاتک کندیسسی ذاتی، حقیقتی دکلدر. علمک بزه کوستردیکی، تکامل ایتمش عضویتلر، عضویت عالمنده کی متکامللر در؛ فقط بو متکامللرک تکامللرینی وجوده کتیرن قوتک کندیسسی، حقیقتی دکلدر. علمک بزه کوستردیکی، هر هانکی منشأدن کلیرسه کاسین، موجود کبی قبول ایدیلن بر طاقم جسملر، جانلی جانسز شیلرک اولمش بیتمش حاللری در؛ فقط بو شیلرک

منشائی، مبدائی، منتهایی، ضرورتی، وقوانیتی دکلدر. علمك بزه او كرتديكي، عمومی فكلرلدر؛ فقط كائناتك اصل حكمتنه، خالق سبيلرينه نظراً خصوصى، مقيد فكلرلدر. حال بو كه انسان، شكللردن صو كرا معنالى، حادثه لردن صو كرا حكمتلى، كميتلردن صو كرا كيفيتلى، مقيدلردن صو كرا مطلق، متكامللردن صو كرا تكاملى، متعضيلردن صو كرا تعضىي، عموميلردن صو كرا عالم شمولى، ظاهریدن صو كرا باطنىي او كره نمك ايستر. مطلق احتياجى احتياجلر منك اك شدتلايسيدر. اك تحصيلاسز، اك سويه سز انسانلر ك بيله بو حيات و مقدرات مسئله لرينه قارشى بسله ديكي براشتياق واردر. علمك بو احتياجلردن هيچ برينى تطمين ايدمه جكنى بوتون عاملر ك حيات ساحه سنده كى مطلق ايله علاقه سى اولماديغنى سويله مشدم. علملر ك صلاحيتى دائماً مقيدده در. علمك موضوعى شيدر، «شى بذاته» موضوعندن خارجدر. علمك واسطه سى اولان ذكا، بوشيتك، بو مقيدك شعوريدر. علمك اعمال كرده سى اولان مفهوملر، شيلر ك، مقيدلر ك مفهوملريدر. اونك ايچون نه علم، نه ده مفهوملر، حقيقتك مطلقيتنه قابل تطبيق دكلدر. هندسیدن حياتى به، حياتیدن حيات، حياتدن اك باطنى، اك مفكوروى اولان حيات، دوغرى كيتدكجه، علمى مفهوملر منك چانلاديغنى، بو عقلك وادرا كمزك سونديكنى، علم و ماده سنك قارارديغنى كوده جكز. اوزمان؟! [*]

[*] مع مافيه علم حتمده بو حكملى و برر كن كندى موضوعى داخلنده كى قطفى صلاحيتنى اصلا اونو تماماليدر. علم جانلیدن جانسزه، كيفى دن كمى به، ابتكاریدن عيى به دوغرى كيتدكجه، آ كلامق خصوصنده كى قدرت و صلاحيتى ده اودرجه آرتار. «تفرعاتدن صرف نظره، عمومى شكلى نظر اعتباره آلنديغى تقديرده، فيزيك، مطلقه تماس ادييور، دينيله بيلير. فقط شو تقدير ايله كه فيزيك، حياتك اعماقنه اينمك ايسته دكجه بوساحه ده احضار ايتديكى معلومات ده اونسبتده تمثالى، حياتك امكانلرينه نظراً اضافى اوله جقدر... (برغسون، مذكور اثر، ص ۲۱۶) - حال حاضرده كى علم تفكيلى آره سنده علوم مثبتىي داها يوكسك بر مرتبه يه چيقاران بر نظريه موجود اولوب اولماديغنى بيلم. بوتلفيلر ك اكثريسى بزه علمى انسان ذكاسنه اضافى اوله رق كوسته ريبورلر. بن بالعكس علوم رياضيه و فيزيقه نك بذاته حقيقتى، مطلق حقيقتى افشايه ساعى اولديغى فكلرنديم. علمك اضافى، داها دوغريسى تمثالى اولماسى، حيات و شعور مسئله لرينه حكماً كيمبوى جهتندن تماس ايتديكى نقطه ده باشلار. بلكه بو نقطه ده بيله علم، مشروعيتنى تماميله محافظه ايدر. يالكر اوزمان علم، متافيزيك ديديكمز ديكر برتدقيقله اتمام ايدمك احتياجنده در. خلاصه، بوتون تحرياتك مقصدى، علمه متافيزيك آره سنده برتقرب حصوله كتيرمك و برينى ديكرندن قطفى صورتده تفريق ايتدكدن صو كرا، ايكي سندن برينى فدا ايتمك سز برينى ديكريله تقويه ايتمكدر. (H. bergson Année Psychologique, Quatorzième Année, 229)

۳ — منافريك مذهبرى

اوزمان، شواحتالردن بریدر :

برنجی شق : قانت کبی ؛ کائناتی بویوک بر ضرورت و معینیت سلسله‌سی و بوتون معلوما تمزی ذهنمزک طبیعتنه کوره اضافی اوله رق قبول ایتک ؛ فقط اصل علتی ، ذاتی ، مطلق بو حادثه لر و ضرورتلر عالمندن چیقاروب «نومن» عالمنه ترك ایتک ؛ صو کرا بو عالمک عقلک مبادیسی ، علمک مفهوم لریله آ کلاشیله مایاجغنی ، بو مطلق حقیقته آنجق حدس طریقله وارمق ممکن اوله جغنی ، بو حدسک ده انسان ایچون ممکن اولمادیغنی ادعا ایتک ؛ انسان بو حادثه عالمنه تعلق ایتدکجه ، ضرورتک تابعیدر ؛ «نومنه» عائد اولدکجه حر در ؛ انسانک حریتی ، سحیه عقلیه سنده در ؛ ضرورتی ایسه ، سحیه اعتباریه سنده در... دیمک ؛ قانتک بو تصنیفی و «نومن» تصویری تاریخ فلانده حریت مسئله سنی علیت و ضرورت عالمندن چیقاروب بوقیدلردن آزاده برعالمه آتماسی اعتباریه حقیقتک ادراکی یولنده شایان دقت برجه دکبی تلقی ایدیلسین ؛ فقط بو فلسفه نک عملی نتیجه سی نهدر ؛ شبهه سز حریت و اونک احتوا ایتدیکی بوتون تکون ، صیورت ، ذات ... فکر لرینی ادراکدن ، انسانی اوزاقلاشدیر مقدر . چونکه قانت فلسفه سنده مطلقک «نومن» عالمنه کیرمه سیله مطلق حقنده کی جهالتمز کیدر لمش اولما یور ؛ بلکه بو صورتله مطلق «لا یعلم» فرض ایتمش اولیور ز . شو حالده مسئله «مطلق نهدر ؛ حیات ، حریت ، اراده ، تکامل ... نهدر ؛» سکندن چیقوب ، «نومن نهدر ؛» شکنه کیریور ؛ بناء علیه مطلقه ضرورتک ، طبیعتلرینک تفریقی تشبثندن صو کرا ، عینی نقطه یه دو نمش اولیور ز ؛ یکی باشدن «مطلق نهدر ؛» سؤالی صور یلور ... خلاصه ، قانت فلسفه سنک مطلق ساحه سنده کی بوتون مثبت نتیجه سی : مطلقک ضرورت ساحه سنده اولمادیغنی ، مطاقه واصل اوله جق حدسک انسانده بولونمادیغنی ادعان عبارتدر ...

ایکنجی شق : حادثات عالمنده علمک واصل اولدیغنی ادراک نقطه لرینی قانتک تعبیر نجه «نومن» عالمنه دو غری سور مکدر . تعبیر دیکرله ، مطلق ذکا یله آ کلامق تشبثی که بونک صورت تطبیقی ذکانتک قوللاندیغنی مشاهده ، مقایسه ، استدلال ... طریقلرینه کیرمک ، مطلق معلومه ، یعنی اولدن موجود اولان عنصر لره ، قابل قیاس و قابل تصنیف اولان بسیط لره ارجاع ایتمکدر . بویله بر فلسفه نک مبنا علیهی شودر : علم خار جنده حقیقت یوقدر ، «لا یعلم» اولما ز ، بالکنز

«غير معلوم» اولاييلير . بناءً عليه نه قادر محدود، نه قادر متواضع اولور سه اولسون بزي حقيقتيه، ايصال ايده جك اولان، يالكنز علم و بونك واسطه سي اولان ذكادر .

رونه سانس ذهنيك وارثي اولان بوفيلسوفلر نسلنك بابالري والي يقين مرشدلري اون سكونجي عصر عالمليدر . بوفيلسوفلره نظراً دكيشمز دكلسه بيله، كيتدكجه كنديسنه ياقلاشيلان برحق واردر . بو حقه آنجق علم اصوللريله وارمق ممكندر . وعلمك خارجنده حق اولاماز . حق ايله علم، هر نوع بشري فعاليتلرك الزم وكافي شرطليدر . علمك بزي تنوير ايده مديكي نقطه لرده - كه مع الاسف چوقدر - كرك اولكي معلوما تملره، كركسه اختياري تخمينلره اكتفا ايدوب بلكه مكدن باشقه چاره يوقدر ! هر حالده علمي اصولدن باشقه ذهني تامين ايده جك بر اصول يوقدر . بناءً عليه علم اصولي يكانه شايان قبول، ضروري بر معرفتدر . [*]

بر طاقم فيلسوفلري بو غريب نتيجه لره كوتورن سبب، علمك نقطه نظر و صلاحيتي ايله فلسفه نك نقطه نظر و صلاحيتنك قطعياً تفريق ايديله بيله جك قادر آكلاشيلماش اولماسنددر . حالافلسفي علمدن سادده عموميت فرقيه آيرمق ايسته ين مؤلفلر واردر :

علمك نقطه نظريني فلسفه نك نقطه نظرندن تفريق ايدن، ايمه سي لازم كن سبب فلسفه نك داهي چوق عمومي اولماسي، بر آزده سرگذشت كي تجلي ايمه سيدير . فلسفه ايچون تام بر قطعيت و شدتلي برقونترول اندیشه شي يوقدر . فلسفه، هيئت عموميه يي قاورامق ايسته ر، بر هيئت عموميه، تشكيل ايتك اوزره تصنيف ايدر، بر هيئت عموميه يه ربط ايدور . فلسفه نك عموميتيه و سرگذشته اولان اشتقاق اوني وقعه لردي، قابل تحقيق اولان ساحه لردي اوزاقلاشديرر . تجربه دن ظاهر اولان نتيجه يي متواضعانه سويلكله، تجربه لر - ن حركت ايدوب ينه تجربه لره دوشن فرضيه لره منتهي اولملا اكتفا ايتز . دائمي استناد نقطه لريني ترك ايدورك مجهوله آتيلير . بو مجهوله آتيليش، فلسفي قافاي علمي قافادن تميز ايدر . [**]

علمك فعاليتي كندى ساحه سنه منحصر قالدغي اشارت ايتكله عالملرك بر صورته تجربه و معلوم خارجنه چيقاماياجغي ادعا ايتك ايسته مه يورم . بالعكس علمي فرضيه لر بويله بر ادعائك تكذيبيدر . مقصد، علمك و اونك آلتى اولان ذكانك ماده و كميت عالمي خارجنده كي صلاحيتني تعيين ايتكدور . حال بوكه فرضيه لر علمك اولكي معلومات و كشفياتي اوزرندن آچيلمش - ينه علمي نوعدن يعنى مادي طبيعته، كي خاصه لره موافق اولان - خياللردر . علمي فرضيه لرك اصل علمدن فرقي، هنوز معلوم و يا مثبت اولمالريدر . شو حالده علمك فرضيه لري ده علمك حدودي ايچنده در . ايسته نييلير سه عالمك بو جهدينه «فلسفه» ديزيله بيلير .

[*] Abel Rey : La philosophie Moderne, 40

[**] (آبهل رهي، مذکور اثر، ص ۳۶۱)

فقط بونكه فلسفه تعبيرينك استعمالنى كنىشاه تمش اوليورز: يوقسه مسئله نك روحى . دكيشمه يور . بونك كې او كوست قونتك تمنيسنى تحقق ايتديره جك بر فلسفه تلقيسى داهها واردر : بوتون عالمك اك عمومى فكرلرني توحيد و تأليف ايددرك بر نوع علم منطقى وجوده كتيرمك... بوتشبتك عقل و علم نقطه نظرندن قيمتى هر نه اولورسه اولسون، حقيقى فلسفه مسئله سنك حانه دوغريدن دوغرى يه بر تأثيرى اولاماز . زيرا بو تشبتك علمك فعاليتنى توسيعدن باشقه ماهيتى يوقدر . يكي فلسفه نك موضوع و اصولنى صراحة تعين ايتش اولان برغسون ديوركه :

بعضى عالمك داهها ايلرى يه كيدوب نتيجه لرينى تعميمه ، كندا داهها اوله دوغرى ده كريله يوب اصوللرينى تنقيده مقتدر اوله اربنى ، كلمه نك بو خصوصى معناسنه كوره اولره فيلسوف دينيلمه سنى ، اوتقيدردنه هر علمك بوتاقى يه كوره برده فلسفه سى اوله جغنى ايلك قبول ايدن نم . لكن بو فلسفه ينه علمدر . واونى وجوده كتيرن ذات ده بر عالمدر . شيمدى مقصد ، دمى اولدينى كې فلسفه نى مثبت علمك تركيبي ماهيتنده اداره ايتك و يالكز فلسفى ذهنيت قوتيله عىنى واقعه لرى تعميم خصوصنده داهها ايلرى كيديله جكنى ادعا ايتك دكلدر . [۱]

اوچنجى شق : علم واسطه سيلاه مطلق آرايوب اكلامق خصوصنده كى تشبتمز عقايله محكوم اولونجه ، شيمدى يه قادار مراجعت ايديلن ديكر بر فلسفه يه داهها رجعت ايتك واركه اوده عقليه جيلكدر . عقليه فلسفه سى ايله كائناتى ايضاح ايچون اوله ازلى معلوماتى ، كلى و ضرورى مبدألريله بر عقل قبول ايتمه يه ، و بو عقلى كائناتده كى بوتون معينيتك ، حرىتك خالقى طائمه يه و بوتون كثرتلوى عقل قوتيله ازلى وحدته ارجاع ايتمه يه چاليشه جغز .

دردنجى شق : كائناتى اختباره يه جى كوزيله كوروب عالم خارجى يى ازلى مبدأ كې آلهرق و روحى بونك ايچنه يرلشديره رك او عالمك هم بر معكسى همده نتيجه سى اوله رق قبول ايده جكز ... عالم خارجينك عكسلريله احساسلرى ، احساسلره فكرلرى ، فكرلرك وجوده كتيرديكى تسلسللره حسلى ، حسلره فكرلرك وجوده كتيرديكى تعامللره اراده يى ايضاحه چاليشه جغز !.. بويله بر فلسفه نك قيمتى نه در ؟!

بوتون بومتافيزيكلك بوكون يالكز بدعى برقيمتلرى قالمشدر . بوندن ذوق آلانلر ايچون پك هيچانلى موضوع اولابيلير . بوفلسفه لر عملى قابيلنلرى محدود اولان بعض يوكسك فكرلرك فردى خوليلارى محصوليدر . [۲]

[۱] Bergson : Intuition Philosophique : Revue de métaphysique et de Morale, n° 6, 1911

[۲] آبهل ردى ، مذکور اثر ، ص ۳۵۸

انسان بر کره بوانفسی و قبلی فلسفه ساحه سنه دوشد کدن صو کرا انتخاب ایده جکی مذهب، ویلیهم جیمسک ایضاح ایتدیکی وجهله [*] آرتق مزاجه تابعدر! مزاجکیز نازک ایه، عقلیه جی اوله جقسکیز؛ مزاجکیز سرت ایه، اختباریه جی اوله جقسکیز. بر کره ده اختباریه جیلیکی قبول ایتد کدن صو کرا، ینه بو مزاج و ذوقه کوره روحه ویا ماده یه داهاز یاده قیمت ویرم زک بر فکریه جی، ویا مادیه جی اوله جقسکیز، هم روحی هم مادی عینی حذاده کورونجه اثنائیه جی قاله جقسکیز. چونکه کائناتک ایضاحی مسئله سی آرتق - علمی بر تدقیق وایضاح وضعیتده اولدیغی کی - آفاقیک ایه مقید و صرف ارادی بر دقتک، جهدک اثری دکلدر؛ بالعکس هر دورلو انفسیکه مساعددر. اونک ایچون تدقیق دکل، ساده جه تلقی موقعنده سکیز. فلسفه کزی، مسالک کزی انتخاب ایتدیرن سبب، آفاقی حادثه لری مثبت و غیر شخصی اولان ماهیتی دکل، حسیات و بونک تمی اولان مزاجدر! بناء علیه ایضاح یولنده، محتاج ایضاح بروضعیه دوشمش اولور سکیز!.. فلسفه لرده کوردیک کیز بو اختلاف، سزی هر هانکی مسالکی ترجیح؛ سوق ایده بیله جکی کی، بوتون مسالکله قارشی شبهه یه ده دوشوره بیلیر. اوزمان شکیه جی اولور سکیز! فلسفه تاریخی بو کی تمایللرله، مزاج تاریخلریله دولودر. نهایت، کائناتی ایضاح ایچون بعضاً آفاقی، بعضاً انفسی یه دوغری یاپدیغی صولتلرله یورولان شعور ایچون صو ک بر چاره قالور: علم و ذکا دیدیکمز بوفیزیک ادراکک متافیزیک ساحه ده کی صلاحیتسز لکنی صمیمیتله و صراحتله اعتراف ایتکده در. ایشته اوزمان شوایکنجی سؤال وارد اوله جق: متافیزیک عالمی ذهن ایچون غیر قابل ادراک می در؟ قابل ادراک ایه، بونک امکانی نه یه باغلیدر؟ عتلاک کیرمدیکی بوساحه یه عقلک غیری، یاخوده عقلک معتادی اولمایان بر استعدادله آشمق ممکن میدر؟..

۴ — متافیزیک املانی

اساساً صنعت بویله بر تقریک ممکن اولدیغی حسنی ویرمه یورمی؟ او صنعت که عقلی و هندسی اولمایان بر معنا عالمک بوتون محسوساتی ینه عقلی و هندسی اولمایان واسطه لریله ماده عالمه نقله موفق اولمشدر. حیاتک اک جانلی واک محرم لسانی اولان بو صنعت، عینی

[*] William James : le pragmatisme, premiere leçon .

Williaun james : Philosophie de L'expérience .

حياتك قلبه - ذوقاً اولسون - واصل اولمق امكانى اثبات ايمه يورمى ؟ صنعتك معين
دييله بيله جك هيچ برشكل كوسترمه ين ، بسيط و متكرر هيچ برعنصره ارجاع ايديله مه ين
نغمه لرى حقيقت حالده عقلك و ماده نك ماوراسنده دولاشان مطلق حقيقتك سسي دكليدر ..؟
اساساً لسانندن ، معلوماتندن ، جسمانيتندن صرف نظر ، هر كون هر دقيقه بالخاصه بويوك ضرورت
وفلاكت آنلر مزده كند مزه واصل اولمق ، اصل درين انامزى بولمق ايچون ياپديغمز متقارب
الى المركز حركتلىر ، مراقبه نفس حمه لر مزده بوييله بريقتك ذهن ايچون ممكن اولديغنى اثبات
ايمه يورمى ..؟ حتى زمان زمان اولن ، قورويپراقلىنى ، اينجه داللىنى دوكن وسوقراطلردن
برى ياشايان فلسفه آغاجنك اصل نسغنى ايچديكمز دقيقه ده حياتك اصل طبيعت و صيرورتى ،
غايه و مقدراتى بزه طائيره جق خصوصى بر ذائقه نك عالمده موجود اولديغنه بر لحظه
اولسون اينام ، يورمى يز ..؟

بوتون بو ملاحظه لرك نتيجه سى ذهنه عودتدر . بو عودت ، مثبت علملر واسطه سيلاه
كائناتى ايضاحه چالیشان ونهايت يورولان شعورك طبيعى برعكس عمليدر . ذهن بواسرارانكي
حقيقتك آناختارنى ويره بيله جكمى ؟ ذهن ، علمده داخل اولديغى حالده بوتون معرفتلك
آناسيدر ، بلكه ده حقيقتك كنديسى در .

ذهن بشر ، حقيقتلك اك كنيشى در . بوتون عالم اونده حاضر در . بو ذهن بشر كندينى علم ،
صنعت ، دين و اخلاقه افاده ايدر : بر نامتناهيدر ... (*)

متافيزيكجى نظرياتى ايسته ر بزه خارج اولان حقيقت اوزرنده ، ايسته ر روح يا خود الله حقنده
تأسيس ايتسين ؛ احساسى معلوماتك ، محاكمه لرك ، ذكا و قلبك اجرا ايتديكى واضح يا خود مبهم
شهادتلك قيمتى بولمق ايچون نظرلرني شعورك درينلكارينه داليرمقدين خالى قالمايور . متافيزيك هر
تبعدن زياده ذهنك نفوذلى بر صورتده تحلىلى ايجاب ايدر . فيلسوفلر كائناتى هيئت عموميه سيلاه
آكلامق واونى اك مفصل برطرزده ايضاح ايتك اشتياقندن برشى فدا ايمه مك شرطيله ، دقتلرني
بشرك مفكره سى ، قانونلرى و اقتدارينك حدودينه حصر ايتملر در . (**)

لكن تدقيقدن تدقيقه فرق واردر . خصوصيه ذهن كى ، حقيقتلرى سلاچندن زياده
عمقلىرنده اولان بر دريا ايچون ... ذهنه ياقلاشمق ، ذهنله صميميله شمك ، اونده درينه شمك ،
اونى اك قاراناك واك محرم حياتيله ياشامق لازم كليور .

[*] D. Roustan : Leçons de Philosophie, 6

[**] روستان ، مذکور اثر ، ص ۸

بوكون هر یرده تطبیقنه چالیشیلان اصول ، تجربه در . فقط موجودك هیچ بر منظره سنی ،
 ذهنك هیچ بر منبعی اهل ایتهمه یه عازم ، تام بر تجربه ... آناتی حاری بر تجربه که وحدتی حائر
 اولان متجانس بر طبقه کی یالکز سطحه یایلمقله قالمابوب بالعکس مختلف مسئله لره انطباق ایتك
 ایچون بیک شکله کیره رك متعدد درینلکاره توزیع ایدیلیمور . خلاصه ، یارایجی ونویر ایدیحی بر تجربه ... [*]
 ذهنك تنقیدیه باشلایان ، درونی تفحص ، بزی علمك صوك حدودینه کوتوره جکی
 کی ، بلکه ده بو حاد و دی آشمق ایچون هانکی نقطه یه باصمق ، ذکامزك هانکی اعتیادلرینی
 زور لامق لازم کله جکینی کوستره جکدر . او زمان شعور ، تنقید ساحه سندن چیقوب اصل
 متافیزیک ساحه سنه کیره جکدر . یعنی اصل حقه قاووشا جقدر ...

تربیه مدرسی

اسماعیل مفی

